

személyeinkkel. Így a legteljesebb személyiségképhez juthatunk el. A kevésbé tapasztalt kísérletezőt azonban a magunk részéről inkább óvjuk az ilyen kiegészítésektől: a kísérleti személy gyakran hajlamos az írásban már megtett és jellemző vallomásainak mintegy szépítgető mentegetésére, az önérdektől, hiúságtól diktált félremagyarázásokra, stb. (Jó pszichológusnak, persze, igen hasznosak ezek a szóbeli beszélgetések is: amíg ő tudja irányítani azokat, a kellő tapintattal, feszélyezetlenséggel, bátorító hatással, bizalmat keltően.)

Legelső ilyenemű (tehát fajtaléktani) személyiségvizsgálati kísérleteink igen világos és *meglepően éles* különbségeket domborítottak ki zsidó fajtájú és különböző egyéb fajtájú iskolai növendékek jellegzetes személyiségjegyei között. Az ily vizsgálatok alapján a magyarországi zsidó ifjúság lelki személyiségéről nyerhető igen határozott körvonalú, éles képet, rövid összefoglalásban, az elmúlt nyáron *Zürichben*, 1939. augusztus utolsó napjaira meghirdetett, de a háborús hangulat miatt már csak szűkebb keretek között megtarthatott *nemzetközi pszichotechnikai értekezleten* ismertettem; ezúttal mind ezt a problémát, mind a hazai nemzetiségek különböző egyéb fajtájú diákjai között talált — és részben nagy pedagógiai érdekű — különbségek ismertetését mellőznünk kell. (Folytatjuk.) *Boda István.*

Régiek mai szemmel.

V. Berzeviczy Gergely.

Egbenyuló hegyek alján, a lengyel földre kiszökő Poprád partján született, élt és halt meg másfélszáz esztendő ködbevesző multjában Berzeviczy Gergely. Ósi magyar család sarja. Egész életében csak tanult és dolgozott, utazott, olvasott és írt egyetlen nagy cél érdekében: hazája gazdasági fölemeléséért. Nem álltak rendelkezésére hatalmas előtanulmányok, rendszerbe szedett statisztikai kimutatások, nem élesztette szelleme tüzének lobogását sem fölfigyelő kor, sem jóakarató uralkodó. Elődtelenül és magányosan szemlélte a 18. század végén és 19. század elején a kitereltyesedő gazdasági életet és megérezte benne a jövőendő igazságát: a magyar csak akkor maradhat meg, élhet és fejlődhet tovább országában, ha megértve az idők szavát és kihasználva hazájának kedvező földrajzi helyzetét s természeti kincseit, okszerű földművelésbe fog, iparosodik, kereskedelmet űz.

A kor, amelyben élt, Metternich és a szent szövetség elnyomó, szabadságellenes törekvéseivel volt tele. Minden új eszmében, lett légyen az polgárosulás vagy gazdasági reform, forradalmi törekvést szimatoltak a bécsiék és makacsul ellene szegültek még saját érdekeiknek is, ha azzal a tervvel, amelyet felvetettek, Magyarország viszonyainak megjavítása volt kapcsolatos. Berzeviczy születésének évében, 1763-ban, még élénken él az osztrákok emlékezetében Rákóczi kuruckora. Ifjúságára esik a Martinovics-féle alaktalan kavargás, amit kivégzések sorozatával fojtott vérbe a császári hatalom, férfikorára pedig a napoleoni háborúk-

kal együttjáró sokféle nyomorúság, hadvesztés és lealázó békekötések, a pénz elértéktelenedése és az 1814—15. évi bécsi kongresszust követő abszolutizmus füledt némasága nehezedik. Nagy tehetségnek, igaz hazafinak és egész férfinak kellett lennie, aki ilyen időkben mert és tudott harcot vívni. És mekkora lelkesedéssel küzdött eszméi megvalósításáért Berzeviczy!

Kilencéves korában árvaságra jutva, nevelését édesanyja, Horváth Borbála és nagybátyja, Horváth Imre szepesi alispán irányítják, s a zsenge gyermek lelkét csupa szép, nemes, igaz emberi és isteni tanítással töltik meg. A lomnici szülői házban, a késmárki iskolában és a pesti, debreceni, nagyváradi törvénytudulásban kristályosodik ki Berzeviczy nemes jellemének két alapvető sajátsága: mélységes hit Istenben és teljes jóakarat minden embertársa iránt. A kor bölcs szokása szerint az itthoni nevelést külföldi tanulmányutak egészítik ki. 1784—87. közt Nagy Frigyes Németországában, majd Franciaországban, Angliában és Belgiumban utazik. Mindenütt fölkelte érdeklődését a tapasztalt gazdasági fejlettség, a virágzó ipar, az élénk kereskedelem és a jómódú lakosság. Tanulmányútjáról édesanyjához írott levelei tele vannak lelkesült leírásokkal és őszinte fogadkozásokkal: egész életét szegény hazája sorsának megjavítására fogja fordítani! Sokoldalú tehetségének már fiatal korában bizonyosságát adja. A magyar, német, angol, lengyel, tót és francia nyelveket beszéli, latinul pedig úgy tud, hogy valósággal európai anyanyelvének tekinti. Mesterien hegedül, játékát uralkodók és művészek is szívesen hallgatják. Szellemes társalgásával mindenütt lebilincseli környezetét, szorgalma pedig a legteltesebb elismerést váltja ki göttingai tanáraiból. Mindent megfigyel, minden iránt érdeklődik, egyetlen alkalmat sem mulaszt el, amikor tudósokkal, művészekkel és politikai kiválóságokkal ismerkedhetik meg. Költséges utazást tesz csak azért, hogy megláthassa a halála felé közeledő Nagy Frigyeset és zsúfolt karzaton tiportatja magát Londonban, hogy Pitt szónoklatát hallja. De a külföld ragyogása nem teszi elégedetlenné, lázongóvá és türelmetlenné hazája iránt. Páris különösen erős hatással van rá, de a fényűzés és pompa mellett, amit a versaillesi királyi udvarban tapasztalt, meglátja a forradalom előszelében tenyésző bűnt és nyomort is. A fényes udvarok, forgalmas kikötők, városok közt járva éles szemmel figyeli meg a porosz, angol vagy lengyel parasztot. Föltűnik, hogy az angol „jó posztó-ruhában, gyapjú harisnyában, erős cipőben jár és mindennap tiszta inget vált”. Micsoda különbség a Magyarországon látott jobbágyorszhoz képest!

Nagy elméleti és gyakorlati felkészültséggel tér vissza külföldről. Úgy érzi, hogy a Habsburg-birodalom fővárosában, Bécsben van a helye, mert onnan használhat legtöbbet államának, hazájának. De mellőzések érik és hideg tekintetek fogadják a császári palotában. Magyar és protestáns: két nagy ok, ami miatt nem érvényesülhet. Végre II. József elé jut, tőle kér alkalmat tehetsége, tudása érvényesítésére. „Őn uralkodó,“ — szól önérzetes hangon a 24 esztendő Berzeviczy — „nekem itt nincs rokonom vagy protekcióm s ha Felsőged nem vesz védelmébe, akkor jövőmet azzal a tudattal kell leélnem, hogy szerencsésebb lettem volna, ha kevesebbet tanulok!“

Hiába a nagy lobogás! A tornyosuló gondokkal agyongyötört uralkodó csak fáradtan legyint s másnap már elutazik Bécsből, hogy a közeledő török háborúról tanácskozzék a porosz királlyal. Berzeviczy számára pedig nincsen hely a császárvárosban. Szülőföldjére, Szepes megyébe tér s előbb annak szolgálatában, majd Budán a helytartótanács hivatalában tölt be kisebb állást. 1795-ben közvetlen szemlélője a nemzet legjobbjait sujtó törvénytelen bíraskodásnak a Martinovics-per során. A hús halálra ítélt közül hetet szeme láttára végeznek ki a budai Vértmezőn. Hazafiságukat, tudásukat és ártatlanságukat hangoztatva emlékezik meg róluk Berzeviczy s írása nyomán el tudjuk képzelni azt a felháborodást, amit kivégzésük keltett a nemzeti közvéleményben. Ilyen politikai viszonyok közt megutálta azt a kis kormányhivatalt is, amit betöltött és állásáról leköszönve ősi birtokára, Lomnicra vonult vissza. 1796-ban és 1807-ben még két utazást tesz; mindkettőt Lengyelországban s azzal a céllal, hogy tanulmányozza a magyar árucikkek északi kivitelének lehetőségeit. Mint minden tanulmányúttjára, erre is lelkiismeretesen előkészült. Jól ismerte a középkori kereskedelmi forgalmat, mely Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcse, Késmárk közvetítésével haladt hazánkon át lengyel, porosz és orosz városok felé. Bécs. magyarelles harmincad-rendszere következtében a forgalom és az élet az ország északi tájairól teljesen eltűnt Berzeviczy korára, de ő bizvást hitte, hogy azt megfelelő árúk közvetítésével, főleg azonban a Poprádnak és Dunajecnek hajózhatóvá tételével újból helyre lehet állítani. Az erős akaratúak szokása szerint mindennek maga járt a végére. Lomnici kastélyától egészen Danzigig hajón tette meg az utat; elképzelték a tutajon, rozzant bárkán végzett utazás veszélyeit! Festői vidékeken haladt keresztül s együtt törté át a Kárpátokat a Dunajec zuhatagos vizével. A parti tájat, a nép babonásságát, szegénységét, elnyomottságát és elmaradottságát ismételtelen leírja. „Nem rossz nép ez“, — mondja a lengyelekről — „mert kedveli a dalt, vidor és tevékeny, beszédében, arckifejezésében sok figyelemreméltó és természetesség megnyilvánul, van bennük ügyesség és hajlam az udvariasságra.“ Krakkóban, Varsóban és Danzigban pontosan följegyzí az elhelyezhető magyar árúkat, kereskedőcégekkel és vámszakértőkkel tárgyal, közben azonban föltűnik neki a magyar mult számos emléke is lengyel földön. Az országból kibujdosó Rákóczi nyomán jár. Folyton azon töpreng, hogy miként lehetne a „Kárpátok kebeléből előrontó“ két folyót, a Poprádot és Dunajecet Magyarország északi kereskedelmének országúttjává tenni. Sajnos, Berzeviczy északi kereskedelmi terveiből mindmáig semmi sem valósult meg.

Lengyel útairól hazatérve, többé alig mozdult ki szűkebb hazájából, szeretett szepesi és sárosi tájairól, a Tátra bércei közül. Kapcsolatait azonban haláláig fenntartotta kora minden nevesebb személyével. Rengeteget levelezett, éber szemmel figyelte az eseményeket és minden kínálkozó alkalmat, így pl. a híres bécsi kongresszust is felhasználta arra, hogy gazdasági terveit a megvalósulás felé segítse.

Életének legfontosabb dokumentumai könyveiben találhatóak, de e helyen nyomatékosan kell megemlékeznünk nevelési felfogásáról is, amelyet részletesen kifejtett egy 1804-ben tartott eperjesi egyházkerületi

közgyűlési beszédben. „A mi időnkben a tudományok annyira növekedtek és kiműveltettek, hogy azokat még felső iskoláink rövid szorgalmi ideje alatt is csupán encyclopaedicusan lehet tanítani. Azért szükséges, hogy a tanulók egyet azok közül kiválasszanak és a többit csak vázlatosan tanulják meg, mert úgynevezett polyhisztorokat nevelni nem vagyunk képesek és kétségtelenül nem is akarunk. Korunknak egy igen nagy betegségét, a mindent tudni-akarást, okos és a korszellemnek megfelelő választás által lehet elkerülni. Nagyon sok tudnivalót karolunk fel, ami azután felületessé tesz bennünket. Igen soknak gyökerére hatolni sem időnk, sem elég erőnk nem lehet. A dolgok magja azután érintetlenül marad általunk, s az így nevelt ifjúság azt hiszi, hogy mindent tud és hogy az összes ismeretek forrását kimerítette; pedig voltaképpen csak a műkifejezéseket tudja nyeglén elrecitálni, s reá nézve a további tanulás ingere ekképp megszűnik. Így keletkezik azután az az áltudósság, mely a szavak bősege által kívánja a mélyebb értelemnek hiányát leplezni. Nagyobb súlyt kellene az egyes dolgok alapos tudására, mint a sokféleképpen felületes tanulására vetni. És főleg az volna szem előtt tartandó, a mi valóban szükséges és hasznos.“

Lőcsén, 1797-ben jelent meg első nagy műve: *Magyarország kereskedelméről és iparáról*, 1819-ben írta utolsó, talán leginkább időálló munkáját *A közgazdaságról*. A közbeeső 22 évben egymás után kerültek ki tolla alól a közgazdasági szakmunkák, amelyekben más-más oldalról világitotta meg és fejtette ki életének nagy gondolatát és törekvését: Magyarországot, ezt az istenáldotta földet ki kell emelni elmaradottságából, jólétet kell biztosítani minden polgára számára és bele kell kapcsolni Európa és a világ nagy kereskedelmi áramába. Sorban vázolja a legkülsőbb szükséges reformokat: helyre kell állítani a kereskedelem szabadságát, meg kell szüntetni Ausztria kizsákmányoló vámpolitikáját hazánkkal szemben, utakat kell építeni, a piackutatást kereskedelmi társaságok alapításával kell összekapcsolni és hajózható csatornákkal kell összekötni a Kulpát, Szávát, Tiszát, Dunát, Hernádot és Poprádot, hogy vízi úton és hazánk területén át történjék Európa északi és déli felének, sőt Török-Ázsiának és a Keleti-tenger mellékének is egymásközi árukereskedelme. A közgazdaságról írt irányító jelenségeket s oly szabatosan vonja le az elméleti tételeket, hogy egy szélesebb látókörű és szabadabb kor bizonyára világhírt juttatott volna osztályrészeül. Ámde — s ez teszi Berzeviczyt a mai kor szemében is egész emberré — az elméleti igazságok, világos történelemszemlélet és a reális lehetőségek észrevétele mellett, az éssen túl meleg, résztvevő és szánakozó szív is dobogott Berzeviczyben kora nyomorultjai iránt. Megértette a jobbágyság panaszait, szót emelt a parasztság érdekében és minden igyekezetével azon volt, hogy jobb életet, emberibb bánásmódot, boldogabb sorsot biztosítson számukra.

Könyvet ír 1804-ben ezzel a címmel: *A parasztsók állapotáról és természetéről Magyarországon*. Ő az első, aki a jobbágyban nemcsak a szükséges munkaerőt látja meg, hanem az *embert* is, akinek lelki világával, bánatával és gondoljaival kötelességének érzi foglalkozni. „Az

emberek ily nagy számának sorsa felkorbácsolja a lelkét a vele foglalkozónak, mint tengert a vihar" — írja, de a folytatásban óvatosságra int — „lelkünk minden hullámvásárt... mérsékeljük, hogy semmi tekintetben se szóljunk és ítéljünk helytelenül vagy vakmerőn, mert az ügyszeretet és a részletek tanulmányozása a valónak és az igazságnak úgy is támaszai.“ A parasztság keletkezéséről és fejlődéséről ír, később a parasztok állapotáról Magyarországon. Megállapítja, hogy ez a népréteg anyagi erején jóval túl van terhelve: „sok az, amit a parasztnak Magyarországon szolgáltatni kell, ennek a szolgáltatásnak útja és módja azonban nem kevésbé nyomasztó“. Főleg a korabeli dikális összeírásai rendszert és a zürzavaros adóbehajtási módot kárhoztatja, ami szerinte még a nyomasztó terheknél is súlyosabban nehezedik a parasztra. Ez után a parasztok természetéről szól és bár tárgyilagos, sőt tudományos színvonalra törekszik, Berzeviczy meleg, rokonszenvet érző szíve minduntalan átlüktet a fejtegetéseken. A parasztok lelkületének alakulására főleg két körülmény van nagy hatással —: írja művében — a súlyos és mindig egyforma munka és viszonyaik, melyek között állandó függőségben élnek. Kevés eszmét vesznek föl magukba, de azok világosak, ismeretkörük szűk, de amit tudnak, azt nagyon jól tudják. A parasztot eszéssé teszi az a körültekintés, amellyel összes erőit folyton gyakorolnia kell, hogy életét fenntarthassa és kufassa azon eszközöket, melyekkel elnyomott állapotán valaniiben könnyíthet. Minden felebbvalója, sőt mindenki iránt, aki nem sorsosa, veleszületett bizalmatlanságot tanúsít, azt hiszi, hogy még ravaszsággal is szabad neki hasznot húzni azoktól, akik annyi előnynyujtotta felsőbbbségnek örvendenek vele szemben. Ezt a bizalmatlanságot kiterjeszti a paraszt minden közigazgatási és törvénykezési hatóságra is. Minden újítást vagy bárminemű javítást, különösen ha az földesurától indul ki, gyűlöli a paraszt, azzal szemben csak könyös, mert tudja, hogy a földesúr haszna ellentétben van övével. Az osztályöntudat szót tapogatózva keresi Berzeviczy, végül is a francia „*esprit de corps*“, testületi szellem megjelölését alkalmazza. Ez a testületi szellem sehol nem oly erős, mint a parasztoznál. A túlságos engedékenység keveset használ a parasztnak, „de e részben alig is vétkeznek az urak. Több kárt okoznak a túlzott szigorral, mely a paraszt irányában csak fenyegetést, szidalmat, haragot és megvetést alkalmaz.“ „Mert miként az igavonó állat, melyet mindig ostorral nógatnak, ehez hozzászokik és eltompulván, a jármot sem húzza jól, úgy az a paraszt is, akivel majdnem mindig durván bánnak, elveszítvén az az iránti érzést, kötelességét még kevésbé fogja teljesíteni.“ Büntessék meg a tettenért parasztot, ha fenytésre érdemes, de szenvedély nélkül, igazságérzettel. Különben tekintsék őt is ésszel bíró embernek s a becsületérzetet és erkölcsiséget ne fojtsák el benne. „Lakosságunk e legnépesebb osztálya, melyet politikai nyelvezetünk méltán nevez misera plebsnek, nyomorult népnek, nem megvetést, hanem gondos ápolást, nem gyűlöletet, hanem szeretetet, ha pedig vétkezik, nem bosszúállást, hanem atyai fenytéket érdemel“ — fejezi be Berzeviczy gondolatmenetét. Senki az ő korában így nem írt, de meg kell mondani, hogy Berzeviczy is csak gáncsot, rosszszalást kapott országszerte szociális érzékének e megnyilatkozásáért.

Önzetlen írásai, melyeket az evangélikusok vallási sérelmeinek orvoslása céljából tett közzé, azt eredményezték, hogy „a klérus is beírta a fekete könyvbe,“ az udvar magyar volta és elfogulatlan történelemszemlélete miatt kezelte ellenségesen, honfitársainak nagyrésze reformtörekvéseit, szabadságszeretét, demokratikus gondolkodását nézte rossz szemmel. Így aztán — mint minden nagy szellem — lassan magára maradt. Már egy 1817-ben keltezett levelében, melyet barátjához, Dessewffy grófhhoz írt, azt mondja, hogy elnyomottnak érzi magát, legjobb része el van már temetve és feltámadásnak kellene történnie, hogy még valami jelentékenyebb dolgot művelhessen. Elkeseredése az idők során csak erősödik, amihez gyermekeinek sorozatos elhalálózása is járul. Házassága a lehető legboldogabb volt, de kilenc gyermeke közül nyolcat apró korban elvesztett és a megmaradtnak életéért is folytonosan aggódott. 1820-tól fogva halálsejtelmek gyötrik; egész éjszakákat tölt ébren, az asztal mellett, a lámpa fényében bámulva és „elmerengve azon, hogy mily keveset ért el életében“. 1822-ben halt meg. Méltán írta gyászjelentésében az özvegy: „Emberlársai boldogságának szentelt fáradhatatlan munkásságát, a Jónak, Szentnek, Igaznak virágoztatására buzgón törekvő iparkodását mindazok ismérték, kik Ő véle öszveköttetésben voltak.“

Az országban ekkor már Vörösmarty készítgette lelkét a Zalán futásához, a nyelvújítási harc befejezéséhez közeledett és a szomorú kor is, amelyben Berzeviczy életének második felét töltötte és amiről akadémiai életrajzírója* azt írja, hogy történelmünk legsivárabb korszaka volt. Halála után három évvel Széchenyit kapja szárnyára a hír s a reformkori közigazdászok óta tartó szakirodalom jelesei közt elhomályosodott 120 esztendő távlatában Berzeviczy neve és értéke.

Bizonyos hamis megítélések is járultak ahhoz, hogy Berzeviczy nem az őt megillető helyen álli köztudatunkban.

Latinul írta csaknem valamennyi művét s ezt megrótták milleneumkori életrajzírói, sőt azzal is meggyanúsították, hogy a nemzet nagyságában nem hitt, jövőjében nem bízott. Kétségtelen, hogy azt a szivárványos álmvilágot, amibe a közhitet a múlt század végén mesterségesen és bűnösen beleringatták, Berzeviczy józan, közigazdasági iskolázottságú lelkétől távol tartotta a sötét kor, az elnyomatás és az alvó nemzet látása. De ne felejtjük, hogy ebben a korban írta le Berzeviczy a ma ismét annyira divatosvá vált kérdésre: *Mi a magyar?* híres válaszát, amely ugyancsak nem volt derűs, Kölcsey pedig még a reformkorban is vigasztalannak látta nemzetünk sorsát. Mind ebből nem következik, hogy ezek a nagy szellemek ne reménykedtek volna szebb jövőben. Berzeviczy is hitt ebben és több helyen ki is fejté azt az eszméjét, hogy a szükséges reformok és munkák elvégzése után új aranykornak kell elkövetkeznie minden magyar polgártársára. Műveit természetesen a nyilvánosság számára írta s legtöbbször a Habsburg-birodalom vezető politikusainak küldte el; ha magyarul írja, elterjedtségét korlátozta volna. Ne feledjük e mellett még el, hogy Berzeviczy férfikorában (1787) az ország lakosságának mindössze 39%-a volt magyar és a közigazdasági szakkifejezésekre egyszerűen nem is volt a legtöbbször magyar szó.

* Gaál Jenő: Berzeviczy Gergely élete és művei. Budapest, 1902.

Hiszen az a nyelvújítás, amiből virágba szökkent az irodalom és ami oly erőteljesen lendítette előre a magyarosodást is, Berzeviczy korában még gyermekkorát élte. Végül tudni kell azt is, hogy Berzeviczy, aki szinte egész életét idegenajkúak közt töltötte a Poprad partján, a legnagyobb igyekezettel fokéletesítette magát anyanyelvében, egyetlen fiát pedig, akit annyira féltett, már kis gyerek korában elküldte a szülői háztól, hogy Rozsnyón jól megtanuljon magyarul. A kor volt az oka annak, hogy Berzeviczy kissé távol érezte magát a péleskei nótáriusok hazafiságától; az utókornak el kell ismernie, hogy latinos nemzetköziségében is becsületet hozott a magyar névre.

Magasan fölötte állt korának műveltség és éleslátás dolgában, mint kedvelt hegyvidéke, a Tatra az Alföld felett. Ez adta magányosságának igazi okát. Ma, amikor keserves tapasztalatok tanítottak meg bennünket igazságaira, Magyarország gazdasági újjáépítésének nélkülözhetetlenségére, intő példaként kell előttünk álljon nemes, önzetlen jelleme és újra elmondhatjuk szavait: „A valamennyi oldalról bőséggel elárasztott Magyarország... mely a természet oly nagyszerű adományaival rendelkezik, ha ezen természetes kitűnőségének egyéb körülményei is megfelelőenének, saját erejéből könnyen az első helyek egyik legmagasabbikát foglalhatná el Európában. Bizonyára ennek a magas állásnak hajnalpirját láttuk Nagy Lajos és Hollós Mátyás uralkodása alatt.” „És midőn itt a természet kegyességéről beszélek, miért ne emlékezném meg a nemzeti jellemről, a mely hősiességével, mindent megtanulni tudó képességeivel, bizonyos keleti érettségével, nagylelkűségével és sziporkázó szellemének gyakran a villámok közt elvesző jeles tűzével tűnik ki.”

Széchenyi előfutárának e szavait önkéntelenül is kiegészíti a Legnagyobb Magyar mottója, mely szintén gazdasági reformokat követel s hirdeti, hogy *ezek* megvalósulása esetén „Magyarország nem volt, hanem lesz!”

Dr. Aldobolyi Nagy Miklós.

Tanításmenet a népiskolában

1. *Bevezetés.* A népiskolai munka: *nevelés*, e munkának kiemelkedő mozzanata, mintegy középpontja a tanítás, a nevelésnek egyik eszköze, részlete.

A tanítás két alakban jelentkezik: példaadás és oktatás alakjában. Amikor az oktatás jóságának a feltételeit vizsgáljuk, akkor arról van szó: mi az, ami az oktatást eredményessé teszi. Az eredményes munka jóságának két döntő feltétele van, még pedig 1. tárgyi: a tanításterv és 2. személyi: a tanító módszere, aki a tanítástervet alkalmazza. A tanító csak akkor oktathat sikeresen, ha az oktatás módszerét alaposan meggondolta; így válik a módszer meggondolt, tudatos eljárássá s maga a meggondolás a módszer egyik alkotó elemévé. Ez azt is jelenti, hogy meggondolás nélkül nem oktathat a tanító sikeresen.

Az oktatás sikerét biztosítja a tanító meggondolása a következőkre